УДК. 378.015.31:17.022.1
DOI: 10.31652/2412-1142-2019-53-60-64

Ю. М. Шевченко, м. Мелітополь, Україна / Yu.M. Shevchenko, Melitopol, Ukraine
shevchenko_yuliia@mdpu.org.ua

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СТРАТЕГІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Анотація. *У статті представлено аналіз культурологічного підходу як теоретико-методологічної основи стратегії удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодшого школяра. Проаналізовано роботи ряду дослідників з загальних питань реалізації культурологічного підходу для педагогічної теорії та практики, що підтверджують необхідність врахування культурологічного підходу для розробки основних положень удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку особистості.*

Акцентується увага на тому, що культурологічний підхід щодо проблем удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку особистості надає можливість подолати суперечність між духовним і матеріальним та орієнтує майбутніх учителів у напрямку духовно-моральних цінностей полікультурного суспільства, надає можливість оволодіти майбутнім вчителям знаннями про ставлення представників різних культур до розвитку особистості у всій її унікальності, практичними вміннями, що необхідні для здійснення цього процесу. Визначається, що культурологічний підхід дає культурологічне пояснення, що є достатньо складним, адже саме містить у собі такі підходи, як історичний, психологічний, соціологічний, системний.

Доведено, що культурологічний підхід для формування готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів є одним із ключових, тому як дозволяє сформувати напрями у процесі удосконалення готовності майбутніх учителів з позицій гуманітаризації освітнього процесу, сприяє розвитку потенціалу майбутніх учителів, що необхідне для зростання капіталу культури у суспільстві.

Ключові слова: *культурологічний підхід, удосконалення готовності студентів, духовно-моральний розвиток, молодший школяр.*

CULTUROLOGICAL APPROACH AS A THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE STRATEGY OF THE IMPROVEMENT OF STUDENTS' READINESS FOR PRIMARY SCHOOLCHILDREN'S SPIRITUAL AND MORAL DEVELOPMENT

Summary. *The article presents an analysis of the culturological approach as a theoretical and methodological basis of the strategy of the improvement of students' readiness for primary schoolchildren's spiritual and moral development. The research works of a number of scholars on general issues of the culturological approach implementation into pedagogical theory and practice are analyzed. They prove the necessity of implementing the culturological approach while developing basic principles of the improvement of students' readiness for primary schoolchildren's spiritual and moral education.*

In the article the emphasis is put on the fact that the culturological approach to the issues of improving students' readiness for the personality's spiritual and moral development provides an opportunity to overcome the contradiction between the spiritual and material ideas and orientates future teachers towards the spiritual and moral values of the multicultural society. It also provides an opportunity for the future teachers to acquire knowledge on the attitude of different cultures representatives towards the personality's development in all its uniqueness; it empowers them with practical skills, which are necessary for the implementation of this issue. It is emphasized that the culturological approach gives a culturological explanation, which is a quite complex issue, since it includes such approaches as historical, psychological, sociological, and systematic.

It is proved that the culturological approach to the development of students' readiness for primary schoolchildren's spiritual and moral education is one of the key ones, as it allows to single out the main directions in the process of improving the future teachers' readiness from the point of view of the humanization of educational process. It shapes the potential of future teachers, which is a necessary thing for the growth of cultural values in the society.

Key words: *culturological approach, improvement of students' readiness, spiritual and moral development, primary schoolchildren.*

© Ю. М. Шевченко, 2019

Постановка проблеми. Сучасні соціокультурні умови в освіті потребують застосування культурологічного підходу до обґрунтування теоретико-методичних засад удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку особистості в закладах вищої освіти. Проблема удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку особистості є однією з актуальних питань сучасної системи вищої освіти.

Аналіз наявних досліджень і публікацій. Загальні питання реалізації культурологічного підходу для педагогічної теорії та практики обґрунтовуються в роботах ряду дослідників, а саме Л. Виготського, О. Лурія, Є. Баллера, В. Біблера, І. Зязюна, М. Кагана, О. Леонтьєва. Серед досліджень значна увага питанню культурологічного підходу в освіті приділяється у роботах С. Гвоздій, В. Гури, І. Балхарової, В. Тушева, Є. Фортунатової, І. Колмолгорової та ін. Дослідниками розроблено основні концептуальні положення культурологічного підходу, принципи розбудови освітнього процесу в контексті цього підходу в умовах навчання та виховання за різними напрямками.

Метою цієї статті є обґрунтування та розкриття важливості культурологічного підходу як теоретико-методологічної основи стратегії удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодшого школяра.

Виклад основного матеріалу. Культурологічний підхід щодо проблем удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку особистості надає можливість подолати суперечність між духовним і матеріальним. Зазначимо, що такий підхід має місце у роботах Ш. Амонашвілі, В. Гриньової [3], Р. Гришкової [4], В. Розіна [9], В.Тушевої [10] та ін.

Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку школярів, підтверджує, що для розробки основних положень необхідно враховувати культурологічний підхід.

Концепції культурної спадщини, поняття «пам'ятник», «культурна власність», «цінності культурних традицій», «культурні кластери», «культурний капітал», «нематеріальна культурна спадщина» все частіше виникають у полі зору вчених не тільки філософів, культурологів, а й економістів, менеджерів. Учені доводять взаємозв'язок впливу культури на розвиток усіх сфер суспільства – соціальної, політичної, економічної (Ф. Альберте, Д. Джусті [11], М. Барріо, М. Льюіс [12]; М. Вессо [14]; К. Іффітакія, В. Дімітропоулос[13] та ін.).

Наприклад, у дослідженні грецьких вчених (К. Іффітакія, В. Дімітропоулос) обґрунтовується роль традиційної грецької нематеріальної культури (народний фольклор, традиція, мова, знання) на вплив місцевої туристичної економіки. Автори вказують на нові характеристики культурного туризму, на багату культурну спадщину, яка може надати позитивний ефект для розвитку місцевої економіки і в той же час підкреслюють значення «культурного духу» народу. К. Іффітакія, В. Дімітропоулос вважають, що навіть один елемент – традиційний грецький танець, - може стати «культурним продуктом, який може сприяти передачі і збереження культурної духу району для його жителів і гостей» [13, с. 415]. Таким чином, естетика самобутності, глибокі людські відносини і знання, що передаються оточуючим за допомогою культурного нематеріальної спадщини, сприяють соціальної згуртованості, зміцненню міжособистісного взаємодії. Ці процеси виступають серйозною противагою особистої ізоляції і самотності людини, що загрожує розвитку особистості в сучасному світі.

Культурологічний підхід для формування готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів є одним із ключових. Він дозволяє сформувати напрями у процесі удосконалення готовності майбутніх учителів з позицій гуманітаризації освітнього процесу. На думку Р. Гришкової, метою освіти є формування людини, у якої є совість: «homo moralis», і саме така людина має розрізняти ключові категорії моралі – добро і зло. Така освіта, за її переконанням, має запроваджуватися через культуру [4, с. 3].

Культурологічний підхід орієнтує майбутніх учителів у напрямку духовно-моральних цінностей полікультурного суспільства. Саме цей підхід, як практико-орієнтований інструмент, допомагає створювати нові елементи перетворювальної діяльності, що впливають на процеси самовдосконалення і самовладання, на результати розвивальної роботи із молодшими школярами під час практики тощо. Вказуючи на процеси самовдосконалення майбутніх учителів, ми спиралися на думку І. Канта про те, що моральна самодисципліна досягається безпосередньо за допомогою культури. Він писав: «Хто хоче морально дисциплінувати себе, повинен досить ретельно слухати себе, часто віддавати собі звіт у своєму вчинку перед внутрішнім суддею, оскільки тоді тривала вправа надає силу моральній спонукальній основі і за допомогою культури набувається звичка виявляти задоволення або незадоволення від морально доброго чи злого. Тим самим культивується моральне почуття, а тоді моральність буде сильна і забезпечена мотивами, ці мотиви послаблюють і долають чуттєвість, і таким чином досягається панування над самим собою» [5, с. 137].

На нашу думку, культурологічний підхід у формуванні готовності майбутніх учителів до духовно-морального розвитку молодших школярів сприяє розвитку їх потенціалу, що необхідне для зростання капіталу культури у суспільстві. Визначення взаємозв'язку культури та процесів пізнання ми знаходимо у роботі М. Коула, С. Скрібнера «Культура і мислення».

На думку вчених, дослідники зіштовхуються із певними труднощами, коли вивчають різні культурні явища у різних народів. Учені вказують: «Але які з явищ необхідно враховувати при визначенні поняття культура? Ми можемо, наприклад, розрізняти іспанську і перуанську культури, хоча переважна більшість людей в цих двох групах говорить однією і тією ж мовою. Ми можемо говорити про європейську культуру, незважаючи на існування серед народів цього континенту значних відмінностей в одязі, мові, вихованні дітей і релігійних переконаннях» [6, с.16].

За думкою В. Розіна, культурологічний підхід є особливим типом наукового пояснення [9, с. 46]. Вчений вказував на те, що явища презентуються у культурному просторі і пояснюються саме через культуру: «Але щоб культурологічно пояснити ті чи інші явища, необхідно охарактеризувати саму культуру. Очевидно тому потрібно розрізняти дослідження окремих явищ культури і аналіз культури в цілому» [9, с. 46]. Також вчений вказував на те, що культурологічне пояснення є достатньо складним, адже саме цей підхід містить у собі такі підходи, як історичний, психологічний, соціологічний, системний.

Вказуючи на розширення поля культурологічних досліджень, В. Тушева писала про відмінності концептуальних положень щодо феномена «культура» і про загальний висновок вчених: «за своєю суттю культура є розгорненою у часі самореалізацією людини, її буття» [10, с. 157].

У спадщині Ю. Лотмана міститься багато цікавих ідей щодо досліджуваного феномена. Так, вчений вважає, що саме явище «культура» є складним цілим, і в його складі – пласти «різної швидкості розвитку». Важлива думка Ю. Лотмана про те, що будь-який синхронний зріз культури завжди виявляє «одночасна присутність різних її стадій» [7, с. 25]. Вчений підкреслював, що ці пласти взаємодіють між собою, а у різних сферах культури спостерігаються як вибухові, так і поступові процеси, виконуючи важливі функції: «І поступові, і вибухові процеси в структурі, яка синхронно працює, виконують важливі функції: одні забезпечують новаторство, інші – спадкоємність» [7, с. 26]. У роботі Ю. Лотмана «Культура і вибух» існує поняття, що має важливе значення для питань, пов'язаних з духовно-моральним розвитком особистості - «вища чистота духу», «лицарський дух», «дух закону». Також вчений писав про художню творчість, яка підносить людину, і про «сурогати мистецтва», які мають агресивний вплив на виховання.

У центрі уваги вченого – загадка, фантастичні образи, що дозволяють зацікавити людину в самих процесах визначення вибору. Саме з цим вчений пов'язує інтерес більшості людей до детективів і фантастичних жахів як до квазіхудожніх творів, і саме цим пояснює їх комерційну перевагу: «Детектив являє собою задачу, яка прикидається мистецтвом. Детективний сюжет зовні нагадує сюжет роману чи повісті. Перед читачем розгортається ланцюг подій, і він втягується у типову для художньої прози ситуацію – у необхідність робити вибір для того, щоб сюжет отримав сенс» [7, с. 187].

Цікавими є питання, які ставить вчений щодо співвідношення чесноти й вади, а також про несподіваний зв'язок істини і зла: «чи є брехня тільки злом і якщо вона виконує якусь істотну функцію, крім схильності людей обманювати один одного, – то яку?» [7, с. 200]. Самому мистецтву, тексту, образу, які створені художниками, Ю. Лотман відводив велике виховне значення. Він писав про те, що їх вплив на людину є сильнішим, ніж практика шкільного вчителя: «Було б просто, однак, – вказує Ю. Лотман, – приписати вину шкільній практиці і звалити все на вчителів. Слід вести мову про властиве мистецтву протиріччя, яке одночасно є силою і слабкістю його і не може бути подолане в принципі, оскільки дозволяє художньому тексту оперувати одночасно і власними, і загальними іменами» [7, с. 231].

Для процесу вдосконалення готовності майбутнього вчителя до духовно-морального розвитку молодших школярів у руслі культурологічного походу актуальною є спадщина великого культуролога – М. Бахтіна. Вчений вважав, що людська культура має три галузі – науку, мистецтво, життя. Такі галузі, на його думку, «знаходять єдність тільки в особистості, яка долучає їх до своєї єдності» [2, с.5]. У його працях, як і у дослідженнях Ю. Лотмана, простежується ідея про відповідальність художника, яка впливає на світ інших людей. «Естетична емоція», яку викликає художник, на думку вченого, є соціальною. М. Бахтін стверджує: «... мистецтво підтримує і посилює стан і середовище «спільності» в суспільстві і в свідомості окремої людини завдяки здатності мистецтва виробляти «симпатичне» переживання гармонії між усіма елементами як індивідуального, так і соціального організму» . Для нашого дослідження важливе також і положення, висунуте М. Бахтіним про задані людиною межі – кордони тіла, кордони душі, кордони духу, які переосмислюються у самосвідомості людини зсередини і ззовні – в «естетичному переживанні іншого» [2, с. 155-156]. При цьому під поняттям «межа духу» вчений має на увазі смислову спрямованість: «У кожному акті, внутрішньому і зовнішньому, своєї життєвої предметної спрямованості я виходжу з себе, я не зустрічаю ціннісно-значущої, позитивно завершальної мене межі, я йду вперед себе і переходжу свої кордони, я можу зсередини сприйняти їх як перешкоду, але зовсім не як завершення» [2, с. 156].

Важливе значення для нашого дослідження має думка М. Мамардашвілі, який вказував на належність культури не як до знання, а як до практики: «Для мене культура як така – це можливість, або здатність практикувати складність і різноманітність життя. Я підкреслюю слово «практикувати», бо культура – це не

знання. Людина є культурною, якщо вона здатна практикувати складність і різноманітність життя, причому не обов'язково знати все, як і не обов'язково вміти застосовувати ту чи іншу абстрактну ідею або поняття до реальності» [8, с.27].

Тобто, експлікуючи це твердження, можемо вказати, що майбутній вчитель має розвивати здатність до здійснення різноманітних практик у духовно-моральному розвитку молодшого школяра. При цьому він може і не знати про всі практики духовно-морального розвитку особистості, – важливі лише ті, які існують у реальній культурі суспільства.

У роботах культурологів зустрічаємо такі поняття, як «силове поле культури», «зустріч культурних світів», «суперечки культур», «культурні бар'єри» «культура спілкування культур», «культивування іншої людини» тощо. Всі ці явища тим чи іншим способом впливають на процеси розвитку духовно-морального розвитку дітей, що слід враховувати майбутнім вчителям. Так, як писав А. Ахутін, «кожній культурі відповідає також, взагалі кажучи, своя форма замкнутої або потенційної свідомості» [1, с. 145].

На нашу думку, навчитися розрізняти ці форми свідомості, побачити їх через літературу і мистецтво, сакральні явища – справа, що змусить подолати негативні стереотипи, які досі мають місце у студентському середовищі.

Актуальними для нашого дослідження є визначені В. Гриньовою теоретичні та методичні аспекти формування педагогічної культури студентів. Так, автор вказує, що майбутній вчитель, як людина культури, має бути гуманною особистістю. І основні якості гуманної людини – любов до людей, доброта, милосердя, чуйність (3, с. 3-4). Однак ми зважаємо на те, що подібний підхід недостатньо розроблений, і саме тому існує потреба у його глибокому осмисленні.

Для нас важливе виділення вченими єдності пізнавальних процесів та процесів культури, і наукова рефлексія у цьому напрямі дозволяє визначити деякі положення, які відображають теоретичні міркування щодо формування готовності майбутніх вчителів до духовно-морального розвитку молодших школярів.

1. Ми бачимо, що у полікультурному суспільстві існує багато відмінностей, що стосуються виховання і розвитку дітей. Ці відмінності стосуються знань про духовно-моральний розвиток людини, літературу, мистецтво, що звеличує духовно-моральні ідеали народу, моральні настанови, здатності та навички, що необхідні для різних культурних суспільств.

2. У міжкультурних дослідженнях увага зосереджується на способах життя різних суспільств, при цьому ми спостерігаємо тенденцію послаблення уваги до етнічних чинників, а посилення – до процесів, що відображають якісні зміни у розвитку особистості. І якщо раніше значну увагу культурологів було приділено культурі різних етнічних груп, що змінюють природу для життя свого народу, то зараз зацікавленість викликають процеси мислення та природи самої людини, як носія певної культури.

3. Щодо процесу духовно-морального розвитку дітей у представників різних культур існують різні уявлення. Вони знаходять прояв через освітні технології, методи та прийоми виховання. Вивчення таких проявів через культуру різних народів з боку сучасних студентів є складним завданням, але саме у такий спосіб майбутні вчителі зможуть оволодіти знаннями про ставлення представників різних культур до розвитку особистості у всій її унікальності, практичними вміннями, що необхідні для здійснення цього процесу.

4. Готовність майбутнього вчителя до процесу духовно-морального розвитку молодших школярів є результатом ретельної праці і самого студента, і осіб, що супроводжують процеси особистісного та професійного зростання. Ті художні образи, тексти, символи, якими цікавиться майбутній учитель, постануть через деякий час в основі тих образів, які він буде презентувати молодшим школярам. Саме тому важливо розуміти, на якій саме мистецькій та художній творчості, в якому соціальному середовищі виховувався студент, які психологічні загадки є цікавими для самого студента, які смисли для себе студент намагається відкрити, які дії іншої людини для нього є важливими, а які – безглуздими та неефективними.

Висновки. Отже, теоретико-методологічна основа стратегії удосконалення готовності студентів до духовно-морального розвитку молодшого школяра базується на культурологічному підході та потребує його глибокого осмислення. Багато відмінностей щодо виховання і розвитку дітей, які існують у полікультурному суспільстві, увага культурологів до культури різноманітних етнічних груп, неоднакові уявлення представників різних культур до процесу духовно-морального розвитку дітей дають підставу засвідчити, що готовність майбутнього вчителя до процесу духовно-морального розвитку молодших школярів є результатом ретельної праці як самого студента, так і осіб, що супроводжують процеси особистісного та професійного зростання.

Список використаних джерел:

1. Ахутин А. В. Поворотные времена / Анатолий Ахутин. – СПб.: Наука, 2005. – 743 с.
2. Бахтин М.М. Собр. соч. Т.1: Философская эстетика 1920-х годов / М. М. Бахтин. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 1334с.
3. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти):

Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / В. М. Гриньова. – К., 2001. – 45 с.

4. Гришкова Р.О. Педагогічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі фахової підготовки: Автореф. дис.. ... д-ра пед. наук [спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти]. – Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. – Київ, 2007. – 38 с.

5. Кант И. Лекции по этике: Пер. с нем./Общ. ред., сост. и вступ. ст. А. А. Гусейнова. – М.: Республика, 2000. – 431 с.

6. Коул М., Скрибнер С. Культура и мышление. Психологический очерк / под ред. А.Р.Лурия; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во «Прогресс», 1977. – 260 с.

7. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Ю. М. Лотман. – М.: Гнозис; Издательская группа «Прогресс», 1992. – 272 с.

8. Мамардашвили Мераб. Сознание и цивилизация. Тексты и беседы / Мераб Мамардашвили. – М.: Изд-во «Логос», 2004. – 272 с.

9. Розин В.М. Культурология: Учебник / В.М. Розин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гардарики, 2003. – 462 с.

10. Тушева В. В. Культурологічний підхід як теоретико-методологічна основа стратегії формування науково-дослідницької культури майбутніх вчителів музики/ В. В. Тушева // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2016. – №4 (86). – С. 155-161.

11. Alberti F. G. Cultural heritage, tourism and regional competitiveness: The Motor Valley cluster/ F. G. Alberti, J. D. Giusti // City, Culture and Society. – 2012. – Vol. 3, №4. – P. 261-273.

12. Barrio M. J. Evaluating intangible cultural heritage: The case of cultural festivals. City, Culture and Society / M. J. Barrio, M. D. Luis, C. Herrero. – 2012. – Vol. 3, №4. – P.235-244.

13. Efentakia K. Economic perspectives of intangible cultural activities / K. Efentakia, V. Dimitropoulos // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2015. – Vol. 175. – P. 415-422.

14. Vecco M. A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible / M. A. Vecco // Journal of Cultural Heritage. – 2010. – Vol. 11, № 3. – P. 321-324.